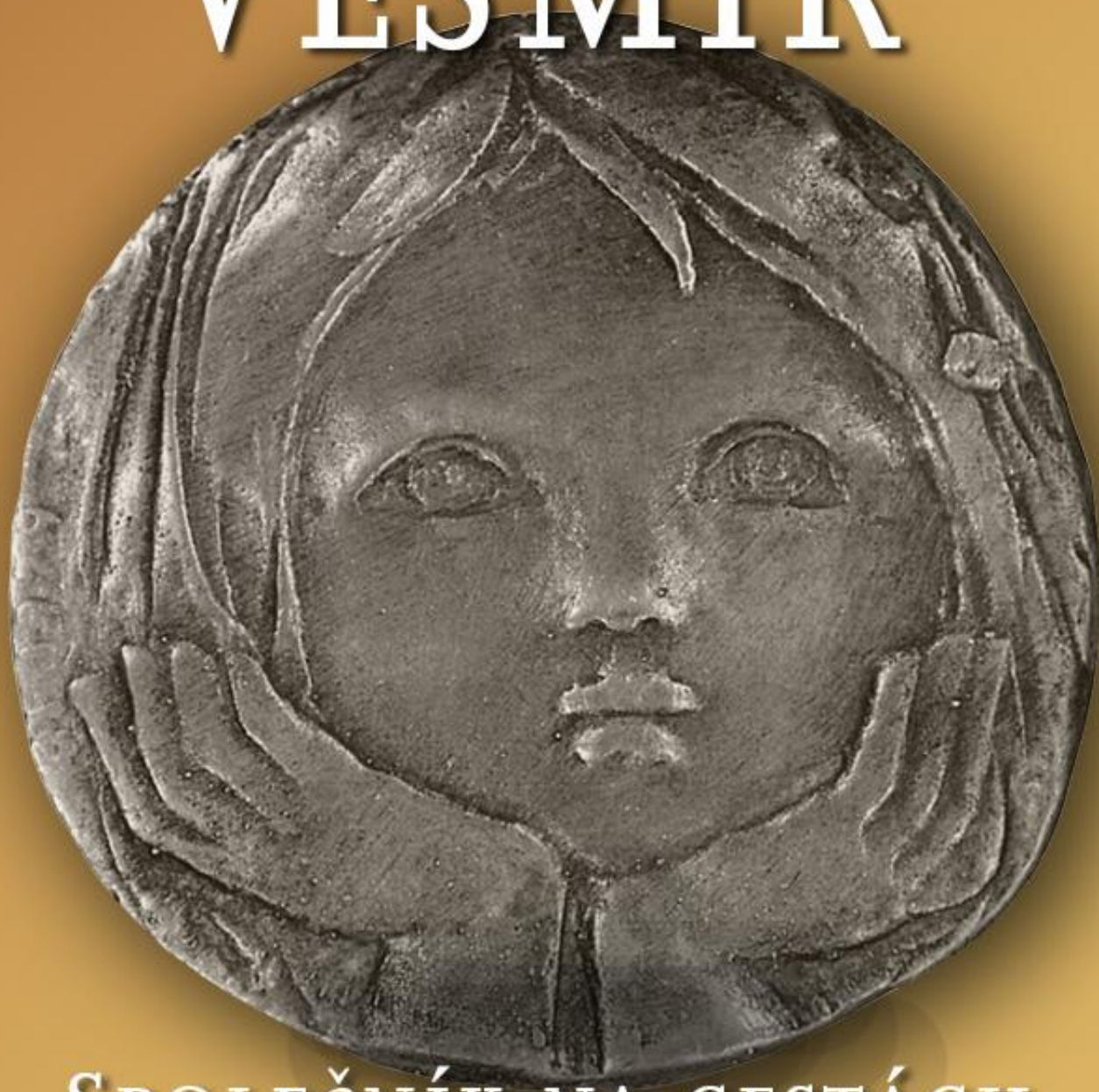

O POJMU VESMÍR

SPOLEČNÍK NA CESTÁCH
STALETÍMI SE ZNÁMÝMI
MYSLITELI

Rudolf Polách

Po studiích na Vyšší průmyslové škole kožařské ve Zlíně (dříve škola Tomáše Bati) absolvoval VUT Brno, fakultu strojní a stal se kandidátem ekonomických věd. Pracoval v průmyslové oblasti. Během života se zajímal o filozofii a po ukončení pracovního procesu se plně věnuje filozofickým otázkám existence vesmíru.

O pojmu vesmír. Společník na cestách staletími se známými mysliteli

Nelze se vyhnout rozjímání nad vlastním osudem i budoucností života na Zemi. Vesmír byl a bude ve všech kulturách ústředním tématem uvažování každického člověka. Kniha O pojmu vesmír řady moudrých lidí světa od starověku po dnešek, o kterých často slýcháváme, avšak málokdy je necháváme široce promlouvat vlastními slovy. V knize je tomu naopak. Kniha O pojmu vesmír může také pomoci nahlížet na svět lidí bez předsudků.

Rudolf Polách

O pojmu vesmír

Společník na cestách staletími
se známými mysliteli

2015

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno. Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla, a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout z portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takového sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

© Dipl. Ing. Rudolf Polách, CSc., 2015

© INDEART, 2015

www.indeart.cz

978-80-7519-064-2 (PDF)

OBSAH

O pojmu vesmír

Věnování

Poděkování

PŘEDMLUVA

PRVNÍ ČÁST

Nejstarší poklady

KAPITOLA PRVNÍ

I-t'ing (Čína)

Třetí křídlo, třetí komentář - velký komentář

Nejstarší osídlení a nejstarší kniha lidského roku

Komentáře a hexagramy

KAPITOLA DRUHÁ

Enúma eliš – Mezopotámie

Písemnictví na klínopisných tabulkách

Enki a řád světa

Další sumerské představy o vzniku světa

Enúma eliš

KAPITOLA TŘETÍ

Chvalozpěv Achuenatonův na Slunce. Egypt

Modlitby a chvalozpěvy

Nápisy z rakví Střední říše

Texty pyramid

Knihy mrtvých. Kapitola 125 - Říkadlo pro vstup do síně obou pravd.

Písmo

KAPITOLA ČTVRTÁ

Ílias a Odysseia. Anatolie

KAPITOLA PÁTÁ

Bhagavadgíta – Indie

Indoevropské jazyky a národy

Bhagavadgíta je částí Mahábháraty

Zpěvy Bhagavadgíty

Bhagavadgíta - morální poselství

Bhagavadgíta - ke vzniku a zániku

DRUHÁ ČÁST

Nejstarší myslitelé

KAPITOLA ŠESTÁ

Buddha - Indie
Zde a nyní
Ustání stárnutí a smrti
Sám se hodnotím - sám se měním
Morální poselství
Svět

KAPITOLA SEDMÁ
Konfucius- Čína
Syn nebes
Konfucius: Rozpravy

KAPITOLA OSMÁ
Platón - Řecko

KAPITOLA DEVÁTÁ
Aristotelés - Řecko
Látka, podstata, podklad
Naprostο
První hybatel
Neomezeno
Veškerenstvo, nebe, svět, vesmír

KAPITOLA DESÁTÁ
Epikúros - Řecko
Epikúros pozdravuje Hérodota
Epikúros pozdravuje Pýthoklea
Epikúros pozdravuje Menoikea

KAPITOLA JEDENÁCTÁ
Ptolemaios - Egypt

KAPITOLA DVANÁCTÁ
Šótoku Taiši - Japonsko

KAPITOLA TŘINÁCTÁ
Wōnhjo - Korea

TŘETÍ ČÁST
Arabští myslitelé

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ
Avicenna (Ibn Síná) - Uzbekistán

KAPITOLA PATNÁCTÁ
Šahrastání - Írán

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ
Averroes (Ibn Rušd) - Španělsko

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ
Suhrawardí - Írán

ČTVRTÁ ČÁST
Evropští myslitelé

KAPITOLA OSMNÁCTÁ
Mikuláš Koperník - Polsko

KAPITOLA DEVATENÁCTÁ
Galileo Galilei - Itálie

KAPITOLA DVACÁTÁ
Thomas Hobbes - Anglie

KAPITOLA DVACÁTÁ PRVNÍ
Isaac Newton - Anglie
Sluneční soustava v zajištění matematiky
Newtonovy zákony
Nová matematika

KAPITOLA DVACÁTÁ DRUHÁ
David Hume - Skotsko
Myšlení
Účinek. Příčina.
Zkušenost
Víra ve skutečnost
Zvyk, síla, nutné spojení
Svoboda
1. hybatel
Filozof

KAPITOLA DVACÁTÁ TŘETÍ
Antoine-Laurent Lavoisier - Francie

KAPITOLA DVACÁTÁ ČTVRTÁ
Pierre Simon de Laplace - Francie
Kantova - Laplaceova rotující mlhovina
Předurčení událostí - svět v podobě stroje
Determinismus a černé díry
Laplaceův démon

KAPITOLA DVACÁTÁ PÁTÁ
Arthur Schopenhauer - Německo
Filozofie
Lidský tvor v čase
Absolutno
Vesmír jako svět

KAPITOLA DVACÁTÁ ŠESTÁ

Charles Darwin - Anglie
Souboj neskončil

PÁTÁ ČÁST
Myslitelé dvacátého století a vědci

KAPITOLA DVACÁTÁ SEDMÁ
BUDITELE

Miguel de Unamuno y Jugo, Sunjantsen (Sun I-sien), Móhandás Karamčad
Gándhí, Muhammad Iqbál, Han Jong-un, Uehara Senroku, Sajjid Muhammad Husajn
Tabátabá'i

KAPITOLA DVACÁTÁ OSMÁ
Přínos matematiky
Matematika – způsob pohledu na svět
Nekonečno
Uzly jako topologická struktura
Matematická pravda
Struktury v hlavách myslitelů
Příklady přínosů matematiky
Matematika k pojmu vesmír

KAPITOLA DVACÁTÁ DEVÁTÁ
O povaze fyzikálních zákonů
Fyzikální zákon
Gravitace
Limity poznání

KAPITOLA TŘICÁTÁ
Albert Einstein - Německo
Teorie speciální relativity
Obecná teorie relativity

KAPITOLA TŘICÁTÁ PRVNÍ
Niels Bohr - Dánsko
Komplementarita

KAPITOLA TŘICÁTÁ DRUHÁ
Werner Heisenberg - Německo
Princip neurčitosti

KAPITOLA TŘICÁTÁ TŘETÍ
Richard P. Feynman - Spojené státy americké

KAPITOLA TŘICÁTÁ ČTVRTÁ
Stephen Hawking - Velká Británie
Singularita; imaginární čas.
Černé díry
„Žádná hranice“
Doslov

Povinná četba pro zvědavější čtenáře

ČTĚTE ELEKTRONICKÉ KNIHY

Věnování

Knihu věnuji všem překladatelům světa, protože jen díky jim můžeme čerpat ze studnice bohatství myšlenek lidstva ve svých rodných jazycích.

Poděkování

Vyslovuji svůj dík paní JUDr. Libuši Prádkerové za svolení k užití překrásné medaile Pohádka od akademického sochaře a medailéra Jiřího Prádkera.

PŘEDMLUVA

Tématem, kterým se zde zabýváme, je vesmír, jak na něj bylo nahlíženo v různých dobách a zeměpisných oblastech. Na vesmír, tak jak ho dnes chápeme, nelze přesně aplikovat lidské myšlení tři tisíce let staré a dokonce ne i na myšlení staré jen jedno století. Důvodem nejsou jen rozdílné technické prostředky ke zkoumání nebe nad hlavou, ale zejména prostředí či klima, ve kterém bylo možno nové myšlenky pronášet i za ně bojovat. Někteří, jako Sokratés, Suhrawardí či Bruno, svůj boj o život proti současníkům prohráli. Někteří, nařčení z bezbožnosti, jako Aristotelés, Galilei či Hobbes si život uchránili. Tito jsou jedněmi z bezpočtu těch, kteří se snažili vysvětlit děje na Zemi i vesmíru. Je nezadatelným právem čtenáře, pokud je to jen trochu možné, seznámit se s co nejpřesněji citovanými myšlenkami autorů. Leonardo da Vinci to také doporučuje: „Kdo může jít k prameni, ať nechodí ke džbánu.“ V knize proto naprosto převažují citáty. O jejich poctivý výběr, vzhledem ke zvolenému tématu, jsem se upřímně snažil.

Přál bych si, aby se takto pojatá kniha stala užitečnou v souladu s výrokem Aristippose: „Právě tak, jako ti, kdo velmi mnoho jedí nejsou zdravější než ti, kteří jedí jen tolik kolik potřebují, nejsou moudří ani ti, kdo čtou mnoho, nýbrž ti, kdo čtou užitečné věci.“ Podle Čuang C‘: „Naše zkušenost světa je relativní našemu rozhledu.“ Rozhled je důležitý, říká Epikúros, „neboť povšechného názoru potřebujeme často, podrobného však ne ve stejné míře.“ Nelze nevzpomenout Aristotela, který rodiče nabádá: „Rodiče, kteří dali vzdělání svým dětem zasluhují více cti než ti, kteří je jen zplodili, neboť tito jim poskytli jen život, kdežto oni krásný život.“ Velmi pěkně se o vzdělání vyjádřil Diogonés: „Vzdělání přináší mladým lidem umírněnost, starým útěchu, chudým bohatství a bohatým ozdobu.“

Jsem hluboce přesvědčen o tom, že nejhorší zločin člověka je žít v nevědomosti z vlastní vůle.

PRVNÍ ČÁST

Nejstarší poklady

To, že můžeme dnes létat letadly, jezdit auty a zítra snad létat kolem Země ještě vůbec neznamená, že můžeme přehlížet prvotní myšlenky našich předků. Známe-li dnes pohledy na svět lidí před několika tisíci lety, pak nám to umožňuje pochopit jejich sílu, která ovlivňovala a mnohdy dodnes ovlivňuje jednání lidí. Tak jak reagují rostliny na sluneční světlo nebo měsíční svit, reagují i zvířata upínající zraky k obloze na stálé střídání dne i noci, aby byla lépe připravena na přežití a rozmnožování. Stejně tak i člověk (od stadia vývoje, které v dnešní době označujeme homo až po homo sapiens sapiens) se upíná ke Slunci a měsíční obloze, aby využíval po mnoho generací předávaných zkušeností a poznatků k rozhodování o svých činech pro nejbližší hodiny, dny, týdny a měsíce.

Skutečnými poklady lidstva se zabýváme v první části. Jsou to literární díla, které nemají autory, protože dlouhá staletí byly dotvářeny do podob, jak je známe dnes. Jde o klenoty z čínské slovesnosti I-ťing, z Mezopotámie Enúma eliš a další, z Egypta Chvalozpěv Achuenatonův na Slunce a další, z Anatólie Ílias a Odysseia zapsané Homérem a z Indie Bhagavadgíta. Je příznačné, že tato díla, či jejich základní struktura, vznikla v průběhu 2. tisíciletí př. n. l.

Jak název knihy napovídá, budeme v nich hledat vyjádření abstraktního pojmu vesmír, které jinak také souvisí s pojmy vznik a zánik. Smyslem hojných citátů je dát čtenáři možnost posoudit, zda jsme se při hledání výše uvedených pojmů nedopustili příliš mnoha omylů a současně přiblížit tyto skvosty lidského myšlení co nejvíce v jejich originální podobě.

I-ťing, zvaná též Čouské proměny či Kniha proměn, je dílo, na kterém oceníme jeho obrovskou morální sílu. Dílo je člověku milé, protože mu dává

možnost volby, jak se v určité situaci zachovat, pokud se tazatel pomocí určité techniky dotazu na knihu obrátí.

Enúma eliš je skladba, která nás zavádí do Mezopotámie. V kapitole jsou uvedeny citáty z dalších tří skladeb; ve všech překvapuje robustnost zde popisovaných bojů. Země, Slunce i Měsíc se stávají dětmi podle vůle stvořitelů.

Chvalozpěv Achuenatonův na Slunce přiřazujeme Egyptu a skladba je významná pro pojem vesmír. Nechybí zde ani citáty textů z pyramid a nápisy z rakví. Nedalo nám, než citovat z Knihy mrtvých z kapitoly 125 - Říkadlo pro vstup do síně obou pravd, zejména pro její morální význam.

Ílias a Odysseia jsou všeobecně známé Homérové eposy o válkách a životě tak, jak je prožíval lid v Anatolii.

Bhagavadgíta neboli zpěv Vznešeného je jakýsi hinduistický světonázorový kodex, jak jiní říkají, biblí staré i dnešní Indie. Dílo sotva šedesátistránkové je ze sanskrtu poctivě přeloženo Filipským a Vackem. Úvod kapitoly jsme věnovali místo indoevropským jazykům a národům, které se budou v mnoha souvislostech dotýkat toho, co již bylo i bude řečeno.

KAPITOLA PRVNÍ

I-ťing (I jing) (Kniha proměn) (Čouské proměny). Čína

Třetí křídlo, třetí komentář - velký komentář

Kniha proměn velmi souvisí s pojmem vesmír. Chenyang Li je komentuje takto: „I-ťing (Čouské proměny) byla původně věšřebná příručka, avšak spolu s připojenými komentáři „Deset křídel“ lze výsledný I-ťing považovat za filozofické dílo.

Dílo poskytlo impulz pro určitou část nejtvorivějšího a nejužitečnějšího myšlení čínských věstců a učenců a v naivním a racionálním užití fascinovalo čínské myšlení a zcela ovlivňovalo čínskou koncepci kosmu a lidských vztahů k neustálým změnám, které jsou předvídatelným výsledkem vesmírné souhry protikladných přírodních sil.

Na počátku dynastie Čou (asi 11. stol. př. n. l.) byl I-ťing konzultován jako věšebná příručka výlučně králi, kteří věřili, že na jejich otázky odpovídají duchové mrtvých předků. Jak dynastie Čou pokračovala a moc lenní šlechty pomalu začala zastiňovat moc krále, používání věštění, původně výsada krále, se rozšiřovalo z hlavního města do lenních údelů a nakonec prostoupilo celou vzdělanou společnost.

Období Válčích států bylo věkem, kdy tradiční společenské normy byly v rozkladu a bylo třeba hledat nové myšlenkové systémy, které by vysvětlily chaos vznikající z onoho rozkladu. Bylo to období „sta škol“, kdy... ctihodné texty jako I-ťing byly znovu interpretovány. Konfucianští moralisté se soustředili na etické otázky, odrážející se v sociálním obsahu textu. Taoisté a teoretici školy jin-

jang se zajímali o kosmologické problémy. Výsledkem byl soubor sedmi rozličných komentářů (v deseti křídlech), z nichž každý se snažil vykreslit I-ťing jako souvislý myšlenkový systém.

Nyní se vrátíme k třetímu a nejdůležitějšímu komentáři - Velký komentář. Toto dílo na rozdíl od zbytku křídel se neskládá z komentářů jednotlivých čar či hexagramových specifik, ale je to soubor studií o podstatě I-ťingu. Pojmy, o nichž tyto studie pojednávají tvoří skutečnou metafyziku „proměny“, na nichž je I-ťing založen. Termín i sám znamená změnu, proměnu, avšak jelikož posloupnost hexagramů je modelem kosmu („nebes a země“) je proměna probírána ze dvou různých pohledů - proměna v přirozeném světě, makrokosmu a proměna v I-ťingu, mikrokosmu. Kromě toho obecný pojem proměny lze dále dělit na dva různé pojmy - střídání a přeměnu. Střídání je řízená změna - zvrát bipolárních protikladů, který se v I-ťingu objevuje jako střídání jinových a jangových čar a který v přírodě představuje střídání dne a noci či střídání čtyř ročních období. Přeměna na druhé straně je nahodilou proměnou čili náhodou, která se projevuje ve zjevování znamení a existenci nadpřirozených jevů. Čas je rovněž faktorem změny. Čas je představován jako funkce střídání a pokroku, právě tak jako se roční období střídají v průběhu roku.

Hexagramové znamení jako takové bylo mikrokosmickým modelem jedinečného okamžiku v životě tazatele.“¹⁾

1) Chenyang Li: Velké postavy východního myšlení, PROSTOR, 1998, str. 85.

Nejstarší osídlení a nejstarší kniha lidského roku

I-ťing z čínštiny přeložil, výkladem a komentáři opatřil Oldřich Král. Podle něj Kniha proměn, I-ťing, patří k nejstarším knihám lidského rodu. Souhlasím a podpořím tento názor prostřednictvím vývojových předstupňů člověka. Současné paradigma rozděluje vývojové linie člověka a lidoopa v období 5-8 mil.

let. Asi před 2,5 mil. let se objevil Homo habilis (člověk zručný), který se opět vývojově odděluje na africkou a asijskou vývojovou řadu. V každé řadě je na prvním stupni Homo erectus (člověk vzpřímený) v asijské řadě s přívlastkem jávský. V africké řadě pokračuje Homo sapiens (člověk rozumný) a končí Homo sapiens sapiens (člověk současný). Proti očekávání v asijské řadě nepokračuje Homo sapiens, ale Homo erectus s přívlastkem čínský, ačkoliv je mladší než Homo sapiens. Zdá se, že se dnes jaksi nehodí, aby Homo erectus čínský vývojově končil jako Homo sapiens sapiens.

Pokud si vezmeme jako pomocníka Johna F. Fairbanka zjistíme toto: „Na okraji Severočínské roviny, čtyřicet čtyři kilometry jihozápadně od Pekingu poblíž dnešní vesnice Čou-kchou-tien jsou vápencové kopce s mnoha jeskyněmi. Jedna zvláště velká jeskyně dosahovala původně rozlohy srovnatelné s fotbalovým hřištěm (150 x 45 metrů a v jednom místě 36,6 metrů na výšku). Na severovýchodě měla jeskyně malý vchod. Tuto jeskyni poprvé osídlil lidský rod zhruba před 400 000 lety a osídlení trvalo bez přerušení 200 000 let, až do doby, než se jeskyně téměř úplně zaplnila odpadky.

V roce 1921 byl jeden zub této lokality identifikován jako zub primitivního předchůdce člověka. První lebka byla nalezena v roce 1929. Pečlivé vykopávky z let 1921 až 1937, obnovené roku 1959, dosud odkryly přes sto tisíc kamenných nástrojů, přes stovku zubů, čtrnáct lebek, a mnoho dalších kostí, celkem asi ze čtyřiceti jedinců druhu Homo erectus, velmi podobného jiným raným formám lidského rodu objeveným na Jávě (1891), v Evropě, na Předním východě a v Africe.

Byli to lidé malého vzrůstu. Pekingský muž měřil na výšku necelých 1,6 metru, pekingská žena kolem 1,4 metru. Měli silné lebeční kosti a ustupující brady, avšak kapacita jejich mozku byla 850-1 300 cm³ (proti 775-900 cm³ člověka z Javy a 1 350 cm³ raného Homo sapiens).

Roku 1964 byla v provincii Šen-si objevena další lebka Homo erectus, snad jen poněkud primitivnější než jsou lebky pekingského člověka. Štípané kamenné nástroje a lidské fosilie staré 400 000 až 200 000 let z více než deseti nalezišť

ukazují, že *Homo erectus* byl v Číně kdysi značně rozšířen, zejména na území dnešních provincií rozkládajících se v západním horském pásu. V letech 1980-1981 byla nalezena lebka i na východě v provincii An-chuej, a roku 1984 část kostry v provincii Liao-ning. V několika lokalitách, kde v průběhu posledních sedmdesát let probíhaly vykopávky, byly nalezeny pozůstatky raného *Homo sapiens* zhruba 200 000 až 50 000 let staré (střední paleolit). Před padesáti až dvanácti tisíci lety (mladší paleolit) byl v několika místních kulturách po celé Číně, jejich počet se blíží desítce, rozšířen *Homo sapiens* (tj. mladší varianta druhu). Obvykle se usazoval v místech, kde hory přecházely v nížinu a lov mohl být doplňován rybolovem a sběrem.“¹⁾

Dále například víme, že nejstaršími doloženými obyvateli Mezopotámie byl druh *Homo sapiens neanderthalensis*. Tento lidský druh je podle platného paradigma slepou vývojovou větví lidského rodu. Jeho pozůstatky byly nalezeny v jeskyni Šanídár v severovýchodním Iráku (nad řekou Tigrid) a jsou datovány do období 50-40 tisíc let př. n. l.

Myslím, že výše uvedené opravňuje k tvrzení, že I-ťing patří k nejstarším knihám lidského rodu. Oldřich Král I-ťing přibližuje takto: „V čínské tradici je studium Knihy proměn a všeho co s ní souvisí považováno za zvláštní, velmi respektovanou vědeckou a filozofickou disciplínu. Totéž platí ve všech zemích východní Asie. Fyzikové nacházejí v I-ťingu analogie genetických kódů nejnovějších molekulárních teorií. A softwarové firmy nabízejí numerologické programy založené na symbolické soustavě knihy, jejíž kořeny jsou staré více než tři tisíce let.

Je tu jediný zákon Universa, který je absolutní, tímto zákonem je proměna - vytrvalý a nekonečný pohyb. Zákon Proměny je vlastní stejně Knize jako Světu. Rozdíl je v tom, že Proměny Knihy mají lidsky uchopitelný rozměr. I-ťingové Proměny jsou na hranici mýtu a rozumu. V mýtu je zjevování od bohů, v Proměnách je zjevování od géníů. Kniha je svět stvořený génii. Kniha je svět, v němž bohové již neměli místo, ačkoliv poukaz k nim v Knize nechybí. Svět je vše, co je událostí.

Máme co činit se shluky čar, jež jsou zastávkami na dráze pohybu, v situaci, v souvislosti, v přechodu. Nic není zde jen tak, všechno může být i jinak, takový je vzorový pohyb zvrtných možností. Hexagramy jsou situace a události, čáry jsou vztahy a souvislosti. Takový je tu řád, takové je tu Tao, taková je tu Cesta.

Blíže pravdě jsou asi ti, kdo tvrdí, že tento symbolický systém a jeho originální vyjádření jsou už takového rázu, že zde musela být nějaká promyšlená kosmologie. Je pravděpodobnější, že jistá ucelená filozofie kosmu musela předcházet, než se mohlo na základě oráklu věštit. Tato filozofie umožňovala divinační názor, že je možná taková orientace, která dává člověku šanci rozhodující volby, jíž lze ovlivnit příští běh věcí, usnadnit jeho tazatelův -úděl v něm, to vše na základě identifikace konkrétní situace, pomocí předepsaných divinačních operací a jejich dešifrování pomocí symbolických referencí uložených v symbolické struktuře Knihy. Vlastní I-ťing je ovšem předtaoistický a předkonfuciánský a v tom smyslu je v čínském kontextu předfilozofický.

Osm trigramů tvoří jakési kosmické jádro systému tím, že symbolizuje osm elementárních aspektů přírody jako nebe, země, hrom, voda, hora, vítr, oheň, jezero. Tyto aspekty přírody mají své protějšky v rovině pohybu (tvořivý, přijímající, vstávající, klesající, klidný, jemný, přilnavý, útěsný), v rovině vlastností (síla, ústupnost, vznět, hrozba, pokoj, pronikavost, zápal, slast), v rovině vztahu (otec, matka, prvorozený syn, druhorozený syn, nejmladší syn, prvorozená dcera, druhorozená dcera, třetí dcera). Poměrně jednoduchý systém osmi trigramů byl numericky a hlavně systémově mnohonásoben zdánlivě tím nejjednodušším způsobem -zdvojením trigramových jednotek na hexagramy. Místo trigramů zde bylo rázem 64 hexagramů... Tak nabízí I-ťing 4 096 možných odpovědí ($82 = 64$; $642 = 4\,096$).

Kniha proměn je až potom knihou ontologickou, Kniha proměn je až potom knihou kosmologickou předtím i potom je knihou existenciální, jejíž dominanty jsou rozhodnutí, volba a čin. Kniha proměn vznikla ve jménu života, je to kniha,

která z člověka nesnímá odpovědnost za jeho život s odvoláním na osud jednou provždy zvenčí jemu přisouzený.^{“2)}

1) F. Fairbank: *Dějiny Číny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998, str. 38 až 40.

2) Oldřich Král I-ťing: *Kniha proměn Maxima* Praha, 2000, str. 7 až 31.

Komentáře a hexagramy

Nedílnou součástí I-ťingu je deset křídel, deset komentářových textů.

Přibližme si je alespoň takto:

„1. Za dávných časů Světci vytvořili Proměny tak, že objevili stonky řebříčku, aby magickými nástroji pomohli vyjevit božské síly. Číslo tři bylo vyhrazeno nebi, číslo dvě bylo vyhrazeno zemi a tak postupovala všechna ostatní čísla. Pozorovali proměny tmy a světla a tak založili znamení trigramu. Rozvinuli rozdíl mezi tvrdým a měkkým a tak vytvořili čáry. V souladu s přirozenou mravností vytvořili řád, který vtiskli do jejich významu. Vyčerpáním řádu a přirozenosti věcí se dobrali až k sudbě.^{“1)} „Bylo nebe a země, až potom se zrodilo deset tisíc věcí. Je to těchto deset tisíc věcí, jež naplňují prostor mezi nebem a zemí. Část první.“ „Bylo nebe a země, až potom bylo deset tisíc věcí. Bylo deset tisíc věcí až potom byl muž a žena. Byli muž a žena, až potom byli manžel a manželka. Byli manžel a manželka, až potom byli otec a syn. Byli otec a syn, až potom byli vládce a ministr. Byli vládce a ministr, až potom byli nadřízení a podřízení. Byli nadřízení a podřízení, až potom byla dotvořena a vybroušena etiketa a spravedlivost. Cesta manžela a manželky nemůže být jiná než trvalá. Část druhá.“²⁾

„1. Rozvrhem toho, co je nahoře, a toho, co je dole, je dáno vznešené a nízké. Na nebi tvoří se symboly, na zemi tvoří se tvary. Proto se tvrdé a měkké čáry k sobě přiřazují, takto se k sobě přidává osm trigramů. Hromem a bleskem

bubnují, větrem a deštěm svlažují, sluncem a měsícem putují kruhem, zimou a žářem se střídají.

4. Proměny jsou analogické nebi a zemi a proto dokáží bezzbytku obsáhnout cestu nebe a země. Zvedáme hlavu, abychom pozorovali nebeská znamení, skláníme hlavu, abychom zkoumali zemský pořádek. Zahrnujíce všechny vývoj nebe a země, nechybují, sledující podoby deseti tisíce věcí, nepominou žádnou. Pronikajíce k cestě dne a noci, rozumějí. Proto duch nemá místo a Proměny nemají tělo.

6. Proměny jsou širé, jsou velké. Mluví-li se o dálce, tu nemá hranic, mluví-li se o blízkosti, tu je v ní klid a je v ní správnost, mluví-li se o prostoru mezi nebem a zemí, tu je v něm hotovo vše. Část první.“

„5. Slunce odchází a měsíc přichází, měsíc odchází a slunce přichází, slunce a měsíc se navzájem střídají a tak vzniklo světlo. Chlad odchází a horko přichází, horko odchází a chlad přichází, chlad a horko se navzájem střídají a tak se utvořil rok. Část druhá.“³⁾

A konečně pro představu, jak zní text hexagramů, jsem vybral úplné znění čtyř z nich.

„15. hexagram Ĥien/Skromnost

OBRAZ: Pod zem je spuštěna hora. To je skromnost. Tak ušlechtilý člověk ubírá odtud, kde je mnoho, a přidává tam, kde je nedostatek. Zvažuje věci a srovnává činy.

VÝROK: Skromnost je zdrojem úspěchu. Ušlechtilý člověk má schopnost dokončit dílo.

VÝROKY ČAR: ZÁKLADNÍ ŠESTKA: Nejskromnější ušlechtilý člověk svou skromností dokáže překročit největší proud. Šťěstí.

DRUHÁ ŠESTKA: Skromnost vyslovená. Vytrvalost nese štěstí.

TŘETÍ DEVÍTKA: Pracovitý, skromný, ušlechtilý člověk dokončí, co si předsevzal. Šťěstí.

ČTVRTÁ ŠESTKA: Všechno bude dobré, pro tu účinnou skromnost.

PÁTÁ ŠESTKA: Nevyvyšujte se bohatstvím nad sousedy, ale užíjte násilí, je-li třeba a všechno bude dobré.

VRCHNÍ ŠESTKA: Vyslovená skromnost, však je-li třeba, vytáhne s vojskem ztrestat město či stát.

29. Hexagram Kchan/Propadání

OBRAZ: Řeka teče proudem, dál a dál. Zdvojený trigram. Propadání. Tak šlechetný člověk působí mravní silou a pěstuje výchovnou službu.

VÝROK: Přes opakované propadání se přenesesh. Jen v srdci je naděje, že se dílo naplní vrchovatě. VÝROKY ČAR: ZÁKLADNÍ ŠESTKA: Opakované propadání. Padáme do propasti. Je zle. DRUHÁ DEVÍTKA: Propast je nebezpečná. Usiluj jen o málo.

TŘETÍ ŠESTKA: Kamkoli přijdeš, zeje propast. Nebezpečí a nástrahy. Padneš do jámy. Nejednej.

ČTVRTÁ ŠESTKA: K poháru vína a k ošatce rýže prostá hliněná nádoba, podaná oknem. Nakonec žádná chyba.

PÁTÁ DEVÍTKA: Propast není přeplněná, ale naplněná jak má být, po okraj. Žádná chyba.

VRCHNÍ ŠESTKA: Svázán provazem, uvízne v hustém trní. Tři roky nedosáhne úspěchu. Neštěstí.

39. Hexagram Ťien/Překážka

OBRAZ: Na hoře je řeka. Překážka. Tak šlechetný člověk se obrací k sobě a přetváří svou ctnost.

VÝROK: Jihozápad je příznivý, severozápad nepříznivý. Je dobré potkat velkého muže. Vytrvalost přináší štěstí.

VÝROKY ČAR: ZÁKLADNÍ ŠESTKA: Cesta tam vede k překážce. Cesta sem vede k chvále. Cesta sem je cesta zpátky, k pramenům.

DRUHÁ ŠESTKA: Králův vazal jde od překážky k překážce. Nikoli z vlastní viny.

TŘETÍ DEVÍTKA: Cesta tam narazí na překážku, vracíme se zpátky.

ČTVRTÁ ŠESTKA: Cesta naráží na překážku, vracíme se a spojujeme.

PÁTÁ DEVÍTKA: K největší překážce se dostaví přítel.

VRCHNÍ ŠESTKA: Cesta tam naráží na překážku, cesta sem přináší úspěch a štěstí. Je dobré potkat velkého člověka.

60. Hexagram Ťien/Omezení

OBRAZ: Řeka nad jezerem. Vymezení. Tak šlechetný člověk si uvědomuje míru a rozpráví o mravním jednání. VÝROK: Naděje a úspěch. Hořká omezení nesmějí trvat příliš dlouho. VÝROKY ČAR: ZÁKLADNÍ DEVÍTKA: Nevychází z domu ani ze dvora. Bez chyby.

DRUHÁ DEVÍTKA: Nevychází ze vrat ani ze dvora. To je zlé.

TŘETÍ ŠESTKA: Ten, kdo se neuskrovní, pozdě bude naříkat. Bez chyby.

ČTVRTÁ ŠESTKA: Pokojně se uskovňuje. Naděje a úspěch.

PÁTÁ DEVÍTKA: Sladké štěstí. Cesta přinese uznání.

VRCHNÍ ŠESTKA: Trpké uskovnění. Vytrvalost přináší neštěstí. Lítost nakonec zmizí.“⁴⁾

Základní výklad jednotlivých hexagramů a jejich jmen je vyjádřen v obrazech a výrocích.

Primární symboly hexagramů, plná čára pro jang, přerušovaná čára pro jin mají své vyjádření ve výrocích čar.

Pokud si položíme otázku o čem OBRAZ hovoří, dovíme se

- 43x co dělá šlechetný člověk
- 12x co dělá ušlechtilý člověk (muž)
- 1x co dělá veliký člověk
- 1x co dělá vládce
- 7x pokyny vladařům (staří králové).

Obraz je návodem k činu a ideálnímu chování jak vůči níže postaveným, tak i vůči sobě samému. OBRAZ je vzor.

Pokud si položíme otázku o čem VÝROK hovoří, dovíme se, že

- dává určitý pokyn k činu 33x
- co má udělat šlechetný člověk 5x
- co dělá král 3x

- tyto jsou vhodné vlastnosti nebo činy 7x.

Výrok přibližuje, zvýrazňuje, zdůrazňuje, varuje a vybízí k činu, také věští.
VÝROK je návod.

Od citovaných autorů pro naše potřeby zvýrazníme tyto myšlenky:

Li: „... čínské myšlení fascinovalo a zcela ovlivňovalo čínskou koncepci kosmu a lidských vztahů k neustálým změnám, které jsou předvídatelným výsledkem vesmírné souhry protikladných přírodních sil.“

„Termín i sám znamená změnu, proměnu; avšak jelikož posloupnost hexagramů je modelem kosmu („nebes a země“) je proměna probírána ze dvou různých pohledů - proměna v přirozeném světě, makrokosmu a proměna v I-ťingu, mikrokosmu. Kromě toho obecný pojem proměny lze dále dělit na dva různé pojmy - střídání a přeměnu.“

„Čas je rovněž faktorem změny.“

Král: „Je tu jediný zákon Universa, který je absolutní, tímto zákonem je proměna - vytrvalý a nekonečný pohyb.“

„Kniha je svět, v němž bohové již neměli místo...“

„Tato filosofie... dává člověku šanci rozhodující volby...“

„... je to kniha, která z člověka nesnímá odpovědnost za jeho život s odvoláním na osud jednou provždy z venčí přisouzený.“

Uspořádání hexagramů -Sü kua: „Bylo nebe a země, až potom se zrodilo deset tisíc věcí. Bylo deset tisíc věcí, až potom byl muž a žena.“

Veliký komentář - Si Cch': „Hromem a bleskem bubnují, větrem a deštěm svlažují, sluncem a měsícem putují kruhem, zimou a žárem se střídají.“ „Proměny jsou analogické nebi a zemi... Zvedáme hlavu, abychom pozorovali nebeská znamení, skláníme hlavu, abychom zkoumali zemský pořádek. Proto duch nemá místo a Proměny nemají tělo.“

„Mluví-li se o dálce, tu nemá hranic, mluví-li se o blízkosti, tu je v ní klid a je v ní správnost, mluví-li se o prostoru mezi nebem a zemí, tu je v něm hotovo vše.“

Podle uvedeného jsou Proměny vzorem a návodem současně.

Uložme si úkol zjistit, zda se v obrazech, výrocích a výrocích čar hexagramů vyskytují pojmy vznik, zánik, počátek, konec, celek, část.

Výsledek? Jako pojmy o stavech se s výjimkou 63. hexagramu (počátek, konec) nevyskytují.

- 1) Výklady znamení - Šuo kua, str. 233 v I-t'ingu.
- 2) Uspořádání hexagramů - Sü kua str. 241, 243 v I-t'ingu.
- 3) Veliký komentář - Si Cch' str. 247, 249, 250, 268 v I-t'ingu.
- 4) Podle překladu Oldřicha Krále.

Co může být řečeno

Změna je přirozená, dotýká se jak člověka, přírody tak i přírodních sil.

Nebesa a země se navzájem ovlivňují a proměňují.

Co se děje ve světě je přirozené.

Jsou-li nebesa a země schopny proměny jsem i já, člověk, schopen proměny.

Čas vyvolává změnu ročních období, proto je rovněž činitelem změny. Může-li se měnit čas tím spíš se mohu měnit sám.

To co mohu vždy a všude pozorovat je proměna jako vytrvalý a nekonečný pohyb.

Umím-li si vysvětlit příčiny proměn nepotřebuji bohy.

Nebesům, zemi a svému místu v nich rozumím a proto se mohu rozhodnout jak budu konat.

Bylo nebe a země, říká se v Sü kua, proto nemá smysl pátrat o čase jejich vzniku pro mé další rozhodování. Také vím, kdy jsem jako člověk byl a také vím, kam v rovině vztahů patřím.

Nebe je pro mne kulaté, protože slunce a země putují kruhem, proto nebe nemá hranice. Pokud potřebuji hranice budu je hledat na zemi.

Umím si proměny vysvětlit, proto je nemusím ani zbožňovat ani zhmotňovat, jsou mým vzorem a návodem současně.

Dá se s určitou nadsázkou říci, že výše uvedenému všichni Číňané rozuměli a rozumějí.

O co se Číňan ve svém životě mohl opřít?

Věděl, že se nemusí bát přírody a přírodních sil.

Věděl, že nic není stálé a vše podléhá změně.

Věděl, že má šanci se rozhodnout o tom co, jak a kdy udělá.

Věděl, že se při rozhodování musí spolehnout sám na sebe, že mu bohové nepomohou.

Věděl kam v hierarchii společnosti bezpečně patří.

To ovšem neznamená, že by božstvo nemělo své místo v čínské společnosti. Podle Lexikonu zemí '96 (Fortuna Print, Praha 1995) vyznávalo v roce 1980 20,1 % obyvatel lidová náboženství a bez vyznání bylo 71,2 % obyvatel. Tolik statistika. Ti, co čínské poměry důvěrně znají tvrdí, že je obvyklé mít doma oltář předků. Modlí se k němu rodina a zdvořilý návštěvník se napřed pokloní u oltáře předků. Číňané mají bůžka kuchyně; klaní se k němu, protože na ně vždy na Nový rok posílá hlášení na nebesa a v něm vypočítává dobré i špatné skutky celé rodiny a je uplácen drobnými úplatky. Čínských bohů a bůžků je nespočet a mají i lidské slabiny a libují si, když se jim obětují tyčinky nebo zvláštní papírové peníze.

K problematice zbožnění se John F. Fairbank vyjadřuje takto: „Další oblastí, v níž císařská moc uplatňovala své mocenské postavení bylo lidové náboženství, přesněji řečeno zbožštění osob jež se proslavily v historii. Nejvýraznějším příkladem je osoba Kuan Jüho (162-220), muž, který zahájil svou kariéru jako osobní strážce zakladatele jednoho ze Tří království. Prasenjit Duara (1988) si povšiml, jak se Kuan Jü stal všudypřítomným lidovým božstvem, bohem loajality, bohatství, literatury, ochráncem chrámů, patronem herců a tajných společností, a také bohem války.

Dalším názorným příkladem je Nebeská císařovna (Tchien-chou), známá též jako bohyně Ma-cu, patronka rybářů, námořníků a kupců plujících po moři. Objevila se v 10. století na pobřeží Fu-ťienu jako méně významné božstvo. Její kult počíná u ženy z rodu Lin, která projevovala starost o muže na moři a byla oslokována jako „Tetička Lin“. Kult spojoval lidi nejrozličnějšího společenského postavení, kteří možná k bohyni přistupovali s odlišnými představami. Nicméně stát, v důsledku toho, že využil kultu oblíbeného mezi lidem, posílil integraci své moci s kulturou v nejširším slova smyslu.“¹⁾

Síla I-ťingu spočívá v poskytování jistoty, která pomohla přežít čínské společnosti tisíciletí do dnešních dnů.

Ctnost jako vlastnost člověka je stěžejní myšlenkou I-ťingu.

Ctnost je ideální vlastností pro všechny členy společnosti bez rozdílu jejich společenského postavení.

Na osudu jednotlivce záleželo vždy jen málo, to hlavní bylo přežití a blahobyt rodiny.

Takže

Vesmírem Číňana nebylo nějaké nebeské neomylné božstvo, ale přežití a blahobyt rodiny.

1) John. F. Fairbank v Dějiny Číny str. 186, 187.

KAPITOLA DRUHÁ

Enúma eliš. Mezopotámie

Písemnictví na klínopisných tabulkách

„Starověká Mezopotámie je oblastí, jejíž dějiny mají pro dnešní dobu mimořádný význam. Ve 4. tisíciletí př. n. l. se v Mezopotámii setkáváme s rozvinutou civilizací městských center, která se honosila výstavními budovami ohromujících rozměrů. V této době je také poprvé doložena existence písma, které mělo přímo epochální význam ve světových dějinách a bezesporu náleží k největším vynálezům, které kdy byly učiněny. Mezopotámští umělci nám zanechali literární díla, která patří ke kulturnímu dědictví celého lidstva.“¹⁾

„Sumerské písemnictví zahrnuje velký okruh textů, zvláště jsou to dokumenty administrativního, právního a hospodářského charakteru. Dále obsahuje nápisy a seznamy králů či dynastií anebo seznamy různých předmětů či osob. Literární skladby tvoří v tomto množství sumerských textů jen relativně malé procento. Nejstarší literární památky jsou dochovány od 26. století př. n. l. Jsou to oslavné písně na chrámy a veršované rady otce synovi. Literární skladby byly s největší pravděpodobností tradovány ústně a teprve postupně docházelo k jejich zapisování. Sumerské literární skladby dosahují až několika set řádků, vyznačují se výrazovou pestrostí a hojností příměrů. Sumerské mýty vyprávějí o osudech bohů, líčí stvoření světa a člověka (např. Inanna a Enki, Enki a Ninkursanga, Enki a řád světa), epické skladby oslavují významné činy panovníků a dalších hrdinů (např. Gilgameš a netvor Chuvava, Gilgameš a Akka, Epos o Lugalbandovi). Smutek a beznaděj nad zničením sumerských měst se odráží v rozsáhlých žalozpěvech (např. Nárek nad zkázou města Uru, Nárek nad zničením Eridu).“²⁾

Bůh Enki, bůh moudrosti, považovaný za jednoho ze stvořitelů světa a člověka, když zabil Abzua (Apsúa), jako personifikace sladkých vod, stal se vládcem sladkovodního oceánu. O jeho stvořitelských činech více napoví citát následujícího eposu.

1) Nea Nováková, Lukáš Pecha, Furat Rahman: Dějiny Mezopotámie, Karolinum, Praha, 1998, str. 9.

2) Nea Nováková, Lukáš Pecha, Furat Rahman: Dějiny Mezopotámie, Karolinum, Praha, 1998, str. 222.

Enki a řád světa

„... Tura zplodil, jelena zplodil,
ovci divokou zplodil, divokého býka zplodil,
... vyhloubil jámu uprostřed hor,

15 na místě kam nikdo nevstoupí...

25 V krajině pravé ses zastavil!

Pole obdělaná jsi zavlažil.

Na rozkaz tvůj vrší se kopce a hromady obilí,

stáj s ohradou olej a mléko poskytuje,

pastýř v radostné písni sladkými slovy to chválí,

30 pastýř dobytka, jenž stloukáním másla tráví své dny.

132 Ty, kteří domy žádné nemají, žádná města nemají,

nomády Martu, jsem já, Enki, zvířenou stepní obdařil!

150 Čistý... a mocný pramene tok Enkimu přichystali,

v zálivu eridském přístav dobrý ozdobili, sypali (písek) pro dobrý
přístav, mohutný přístav

„Kozoroha Abzu“.

192 Sumere, horo veliká, krajino nebe i země,...

200 tvůj panovník, veliká hora, otec Enlil,
otec všech cizích zemí, závorou jak stromy zelenými
Tě sevřel.

205 Sumere, dome, nechť ohrady tvé jsou postaveny
a krávy v nich jsou početné,
nechť ovčírny tvé jsou založeny a ovcí v nich je nepřeborně!

250 Když od místa toho pohled svůj odvrátil,
když otec Enki na Eufrat popatřil,
vystoupil Eufrat proti němu bojovně jak trkavý býk.
Zvedá svůj mužský úd, semeno stříká.
(Enki) naplnil Eufrat trvale tekoucí vodou.

255 Nyní je kravkou, jež telátka svá starostlivě volá...
Tigris jak trkavý býk také se přidal na jeho stranu.
(Enki) mu úd mužský zdvihl, přinesl svatební dar.
Tigris jak mocný tur v srdci se nad tím radoval...
Přinesl vodu, jež stále teče, své víno učinil sladkým,

260 přinesl obilí, klasy mnoha zrn, lidé je pojídají.

274 K bažině promluvil a dal jí vousaté ryby,

275 promluvil k rákosišti a dal mu červené palice
a zelené stvoly.

317 Pluh připravil, jho i spřežení,
veliký kníže Enki bykům rohatým v řadě dal jít.
Promluvil k svaté brázdě

320 a pole obilí dobrému vzejít dalo.
Pána, jenž čelenku si nasadil, ozdobu vysoké stepi,
rolníka Enlilova s nástroji všemi,
Enkimdua, pána příkopů a kanálů
Enki tam dosadil.

350 Zemi dobrou bohatě obdařil trávou bujnou i bylinami.
Zvířenu vysoké stepi učinil početnou, jak je zapotřebí,

rozmnožil divoké ovce i ovce z pastvin, obskočit je
nechal.

Hrdinu, korunu vysoké stepi a vládce stepi,
velkého stepního lva, siláka, Enlilovu mocnou ruku,
355 Sumugana, pána kopců,
tam Enki dosadil.

380 Tkal nádhernou látku mug, osnovu na stavu stanovil správně,
Enki sám dobře udělal, co jinak je úkolem žen.
Lidé podle něho šaty si šijí.“¹⁾

1) Mýty staré Mezopotamie, Odeon, Praha, 1977

Další sumerské představy o vzniku světa

Vznik Měsíce je námětem básně Enlil a Ninlil. Podle staré nippurské verze z 19. století př. n. l. se vyhnaný Enlil snaží všemožně zabránit, aby jeho dívka vstoupila do podsvětí. Ninlil by překročením hraniční obětní řeky navždy ztratila potomka - Měsíc, kterého nosí pod srdcem. Enlil se proto domlouvá se strážcem brány, aby Ninlil poradil porodit pro podsvětí náhradní bohy.

Enlil a Ninlil

„76 Na Ninlil, zářící krasavici,
jíž Enlil srdce své dal, jasnýma očima pohléd!
Enlil vládce všech zemí,
Enlil, vládce, tak rozkázal mi!
80 Když tys nyní paní mou, ruka má smí tě hladit!“

„Sémě mého vládce, semeno čisté pod srdcem svým
vzklíčilo,

zárodek Nannara, boha měsíce, pod srdcem svým
nosím!

Nechť potomek vzácný vládce mého vystoupí na nebe,
jiný můj vlastní syn nechť do podsvětí vejde.“¹⁾

Eposy či básně se v úvodu často zabývají vznikem světa. Příkladem je báseň Strom chuluppu, která je známá i pod názvy Gilgameš a dub nebo Gilgameš a vrba.

1) dtto

Strom chuluppu - sumerská verze

„Za onoho dne, onoho dávného dne,
za oné noci, oné vzdálené noci,
onoho roku, onoho dávného roku,
kdy květy se rozvily podle božského plánu,

5 kdy květy do země byly zasazeny podle božského plánu,
kdy v sýpkách země vše uloženo bylo,
kdy oheň v peci země zapálen byl,
kdy nebe se od země vzdálilo,
kdy od nebe země se oddělila,

10 kdy sémě lidstva ustanoveno bylo.

Když An se nebe zmocnil,
a Eškirgale do vínku podsvětí bylo dáno...“¹⁾

1) Mýty staré Mezopotamie, Odeon, Praha, 1977

Enúma eliš

„Akkadské písemnictví navazuje na písemnictví Sumerů. Sumerské skladby nebyly jen přejímány, ale i tvůrčím způsobem rozvíjeny. Například z původně

nezávislých sumerských skladeb o Gilgamešovi vzniklo obsáhlé akkadské dílo Epos o Gilgamešovi. Základním motivem je tu hledání věčného života a smyslu lidské existence. Součástí kanonické verze eposu o Gilgamešovi z Aššurbanipalovy knihovny, zapsané na 12 tabulkách, je i vyprávění o potopě, které bylo původně obsaženo v jiném babylonském vyprávění: Eposu o Atrachasísovi. Z četných paralel je nepochybné, že toto téma bylo převzato do biblického příběhu o Noemovi a jeho arše. Biblické vyprávění z Geneze připomíná také akkadský epos o stvoření světa, známý pod počátečními slovy Enúma eliš ‚když nahoře‘, jehož vznik se umísťuje do 18. stol. př. n. l.“¹⁾

1) Nea Nováková, Lukáš Pecha, Furat Rahman: Dějiny Mezopotámie, Karolinum, Praha, 1998, str. 222.

Enúma eliš

I. tabulka

Když nahoře nebesa nebyla pojmenována,
dole země jménem nebyla zvána,
tu prastarý Apsú jejich zploditel,
a životodárná Tiámat, rodička veškerenstva,
5 své vody smísili dohromady.
Nevynořily se pastviny, rákosové houští nebylo vidět.
Když žádný bůh se ještě neobjevil,
jménem nebyl nazván, osud žádnému nebyl určen,
tu z jejich lůna bohové byli stvořeni.

IV. tabulka

135 Spočinul pán, na Tiámatinu mrtvolu hledí,
ten kus masa rozdělit chce a stvořit věci nádherné.
Roztrhl ji vedví jako tresku,
z jedné půle sklenul nebesa.

Vyznačil hranice a rozmísil strážce.

140 Těm pak přikázal, aby nedali vytéci vodám.

Prošel nebesy, oblohu si prohlédl...

V. tabulka

Marduk zbudoval sídlo velkým bohům,

hvězdy, jejich podoby, v souhvězdí seskupil.

Určil rok, stanovil jeho délku

a každému z dvanácti měsíců přisoudil po třech
hvězdách.

5 Když vymezil počet dnů jednoho každého roku,
vyznačil stanoviště hvězdy Néberu, aby označeny
byly svazky těles nebeských.

Aby žádné z nich na své dráze nebloudilo,
nedbalosti se nedopustilo,

sídla Enlila a Ey zřídil blíže ní.

Otevřel brány na obou stranách

10 závoru upevnil vlevo i vpravo.

V Tiámatině břicho umístil nebes výšiny.

Nannarovi dal vzejít, svěřil mu noc

a určil ho co klenot její k rozpoznání dnů.

„Znovu a znovu v kotouči světelném na pouť se
vydávat budeš, měsíc co měsíc!

15 Když na počátku vyjdeš nad zemí,

budeš jak srpek po šest dní zářit!

Sedmého dne pak co kotouče půl.

Den patnáctý každého měsíce nechť spojí poloviny
obě!

Když na horizontu Šamaš tě spatří,

20 tu poznenáhlu ubývej a ustupuj zpět!

O novoluní přimkni se k dráze Šamašově,

s níž den třicátý tě spojí, on však druhým bude!

(22 řádky poškozeny)

45 Když Šamašovi přiřkl správu dnů

a strážce noci a dne ustanovil,

sebral Tiámatinu slinu.

Z ní pak stvořil Marduk sníh a led. Nakupil mračna plné vody.

50 Závany větru, déšť, chlad,

závoje mlhy - množství jejich slin

svěřil sobě samému, vložil do ruky své.

Položil hlavu její a na ní horu navršil.

Pramen otevřel a vytryskl proud.

55 Otevřel v jejich očích Eufrat a Tigris.

Chřípě ji ucpal, ponechav je co zásobárnu vody.

Navršil na jejich nadrech strmé pohoří

a prorazil mocná zřídla, aby spojila se v hojný tok.

Skroutil její chvost a svázal v silné pouto,

60 aby upevněno bylo celé Apsú pod nohama jeho.

Pak položil její stehno, podpíralo nebesa.

Druhou její půli rozložil a zemi zpevnil. ...

prach v nitru Tiámatině rozvířil.

Rozprostřel síť, zcela ji vyprázdnil.

65 Tak stvořil nebesa a zemi... ...

a svazek jejich pevným učinil.

VI. tabulka

„Kingu vyvolal ten boj,

30 Tiámatu popouzel, připravoval válku!

Před Eou v poutech ho přidrželi

a za trest proťali mu žíly.

Z krve jeho stvořil pak Ea pokolení lidské,

službou je obtížil bohů a bohy osvobodil.“¹⁾

„Z konce 4. tis. př. n. l. pochází několik mistrovských děl, která ilustrují vysokou úroveň kamenického řemesla v Mezopotámii. K nejvýznamnějším uměleckým památkám patří kultovní váza z Uruku, která je vytesána z alabastru a vyzdobena pásovými reliéfními obrazy. Na nich jsou symbolicky zachyceny různé úrovně vesmíru jak je vnímal mezopotámský člověk: na nejnižší úrovni jsou rostliny, nad nimi živočichové, ještě výše stojí svět lidí a nad nimi se rozprostírá říše bohů. Skvělou ukázkou umění uruckých kameníků je také realistický portrét ženské hlavy, který je vytesán z mramoru.“²⁾

S jistotou lze tvrdit, že se Homo sapiens teritoriálně rozšiřoval, přičemž nehraje roli, zda ke vzniku člověka vedla jedna či více vývojových linií. Toto není předmětem dnešní úvahy. Tak jako v Číně člověk postupně osídloval čím dále tím více oblastí kolem řek, tak i v Malé Asii a na Předním východě jako kočovník a pastevec brázdil rozsáhlé oblasti s různými typy vegetace. Od severu až k Osmánskému zálivu se táhnou jehličnaté, listnaté, smíšené a středomořské lesy. Náplavové oblasti Eufratu a Tigridu jsou střídány stepí, suchou stepí a pouští. Dostatek obživy pro lovnou zvěř a přístup ke sladkým vodám řek a oáz vytvářely příznivé podmínky pro růst populace a její koncentrace s důsledky pro omezování kočovného způsobu života. Vedle sebe žili jak kočovníci, tak i původní zemědělci usazení v sídlištích, kteří si podle vyspělosti zajišťovali doplňování stravy lovem a sběrem. Za první etnika Mezopotámie považujeme Semity a Sumery, přičemž se obvykle vychází z různých předmětů z pálené hlíny, které zřejmě představovaly zvířata a potraviny. Tyto předměty se staly bezprostředním předchůdcem obrázkového písma. V západním Iránu v Súsách vzniklo ve stejném období písmo nazývané protoelamské, země Elamu, současníka zemí Sumer a Akkad.

1) Mýty staré Mezopotámie, Odeon, Praha, 1977

2) Nea Nováková, Lukáš Pecha, Furat Rahman: Dějiny Mezopotámie, Karolinum, Praha, 1998, str. 36.

Co může být řečeno

Změna způsobu zajišťování obživy a příhodné životní podmínky vedly k růstu a významu místních a následně i městských božstev. Úroveň rozvoje společnosti Elamitů 3. tis. př. n. l. lze posoudit podle bohů.

Enlil, sumersky „pán větru“, je bohem pastevců závislých na dešti pro svá stáda. O postojích Enlila vůči lidem se hovoří v babylonském Eposu o Gilgamešovi. Epos se považuje za vůbec nejstarší skladbu svého druhu ve světové literatuře. V 7. stol. př. n. l. byla k Eposu o Gilgamešovi připojena jako 12. tabulka báseň Strom chuluppu z části citovaná výše. Názor na vznik jsoucna je v básni vyjádřen určením času - za onoho dávného dne, kdy od nebe země se oddělila. Stvořitelská funkce Enlila je např. předvedena v ukázce z básně Enlil a Ninlil, kde ze spojení s dívkou bohyní Ninlil vzniká planeta Měsíc. Podle jiného mýtu Enlil dal listvu rašit ze země na způsob trávy. Další způsoby stvoření lidí v mezopotámské literatuře jsou z hlíny nebo z hlíny smísené s krví zabitého boha jak je citováno výše. Jak je možné posoudit, zabývají se mýty činy bohů, které měly dopad na život lidí. „Jestliže například byly atmosférické úkazy přijímány jako přímý projev boha vzduchu Enlila, nevystupuje v nich tento bůh jako abstraktní symbol počasí, ale jako konkrétní božská osoba.“¹⁾

Enki, sumersky „pán země“, je bohem usedlých zemědělců, jejichž úroda závisela na zavodňování půdy. Objev umělého zavlažování se považuje za jeden z nejvýznamnějších vynálezů lidstva. Výstavba a údržba kanálů byla velmi namáhavá práce a jistě vyžadovala i nucení velkého počtu lidí k práci. Tím vznikla potřeba organizační a donucovací složky reprezentované místními chrámovými služebníky. Vzájemná koordinace spolupráce složek obyvatel vycházela z chrámů místních božstev. Božstva tak získala funkci jednotící autority. Města se odlišovala již původní kulturou a vyznávala jiná místní božstva (jejich počet se v Mezopotámii blížil třem tisícům). V důsledku spojení měst do státních útvarů se prosazuje národní bůh. Jen on si mohl dovolit přenést břímě stavby a údržby zavlažovacích kanálů na lidi, jak je to zjeveno v posledním dvouverší eposu

Enúma eliš -viz výše. Stvořitelská práce Enkiho je popsána v eposu Enki a řád světa. Enki myslel na všechny, i na nomády, a na vše, co je k životu nezbytné.

Marduk, původně městský bůh Babylónu, se stal nejvyšším vládcem mezopotámského panteonu. V eposu Enúma eliš Marduk, využívajíc jednotlivých částí těla zabitě životadárné Tiámat, rodičky veškerenstva, se stává tvůrcem světa. Když zbudoval sídlo velkým bohům, stvořil nebe, zem a přírodu a vše potřebné k životu přírody, stvořil lidi, aby je obtížil službou bohům a bohy osvobodil.

Snad jsme si mohli vše řečené odpustit kdyby stačilo říci, že představy o vzniku vesmíru jsou zakódovány v kultovní váze z Uruku: na nejnižší úrovni jsou rostliny, nad nimi živočichové, ještě více stojí svět lidí a nad nimi se rozprostírá říše bohů. Pěkněji než Matouš to neřekneme: „Tyto mýty představovaly tehdejší lidem adekvátní výklad světa. Jejich myšlení ještě nerozlišovalo mezi subjektivní a objektivní realitou: okolní svět jako by byl součástí člověka, jakoby s ním ještě splýval a nebyl redukován na prostou realitu, předmět zkoumání obecně platných zákonů.“²⁾

1) Mýty staré Mezopotámie, Odeon, Praha, 1977, str. 16

2) Mýty staré Mezopotámie, Odeon, Praha, 1977, str. 28

Takže

Člověk staré Mezopotámie nám prostřednictvím mýtů zanechal své poselství o vesmíru jehož středem bylo spojení konkrétní reality s konkrétním stvořitelem. Konkrétní realita, konkrétní stvořitel, konkrétní vděk a chování. Žádné obavy o osudy bojujících bohů na rozdíl od reality bojujících kmenů a městských sídlišť. Co bylo dříve a co bylo později nebylo předmětem úvah mezopotámského člověka.

KAPITOLA TŘETÍ

Chvalozpěv Achuenatonův na Slunce. Egypt

Modlitby a chvalozpěvy

Achuenaton, jinak též Achnaton, je faraon Amenhotep IV, který vládl v letech 1375-1358 př. n. l. v období Nové říše. Chvalozpěv je na slunečný kotouč plující po nebeském oceánu ve svém denním člunu, který když dospěje k západnímu horizontu přeseďne do svého nočního člunu, projíždějíc duatem, opět vychází na východním horizontu.

VII. Chvalozpěv Achuenatonův na Slunce

„... Záříš krásně v horizontu nebe, ó Slunce žijící, jež jsi žilo na prapočátku. Když vycházíš na východním horizontu, naplňuješ celou zemi svou krásou. Jsi veliké, krásné, lesknoucí se, vznášející se vysoko nad celou zemí. Tvé paprsky objímají svět až na konec toho, co jsi stvořilo. Ty jsi Re...“⁽¹⁾

„Jak mnoho jest toho, co jsi stvořilo! Není tajnosti před jediným bohem, jemuž není rovného. Ty jsi stvořilo svět podle své vůle, jsouc samojediné, s lidmi, dobyt看, skotem i se vším, co jest na zemi a chodí po svých nohách, i se vším co létá, mávající svými křídly.

Cizince, Syřany a Etiopce i Egyptany, každého usadilo jsi na jeho místo a opatřuješ jim jejich potřeby, takže každý má svou potravu. Spočítán jest věk každého, jazyky rozlišeny jsou řečí a postava jejich i pleť zrovna tak. Ty jsi rozlučitel, jenž rozloučil cizí národy.

Ty stvořilo jsi Nil v duatu a přivedlo jsi jej sem ze své vůle, aby živil lidi, jak jsi je stvořilo. Ty jsi pán jich všech.

Jsi k nim milostivo, pane země a svítíš pro ně, denní Slunce. I všechny vzdálené cizí země jsou šťastny, že dopřáváš jim života. Ty umístilo jsi vodstvo

v nebi, aby sestupovalo k nim, vlnilo se na kopcích jako oceán a napájelo jejich pole u jejich měst. Jak znamenité jsou tvoje záměry, pane věčnosti! Nebeské vodstvo přikázalo jsi cizincům a veškeré zvěři pouště, jež běhá po svých nohách, a Nil, vycházející z duatu, Egyptanům. Tak postaralo jsi se o obživu všem polím. Dokud budeš vycházeti, budou lidé tebou žít.

Ty stvořilo jsi roční počasí, abys životem obdařovalo všechno, co jsi stvořilo: zimu, aby ochlazovala je, žár aby... (zničeno).

Ty stvořilo jsi vzdálené nebe, abys vycházelo a dívalo se na všechno co jsi stvořilo. Ty jsi jediný, jež vycházíš ve své podobě živého Slunce. Vycházíš a svítíš, odcházíš a vracíš se. Ty vytvořilo jsi, jsouc samojediný, ze sebe sama miliony bytostí, osady, města i vesnice, cesty i řeky. Oči všech vzhlížejí k tobě, když jsi nad zemí, denní Slunce.^{“2)}

1) František Lexa: Náboženská literatura staroegyptská, Díl II., Herrmann a synové, Praha 1997, str. 113.

2) František Lexa: Náboženská literatura staroegyptská, Díl II., Herrmann a synové, Praha 1997, str. 114.

IX. Chvalozpěv na Amona

„Chvalozpěv na Amon-Rea, onského býka, nejvyšší hlavu všech bohů, miláčka dobrého boha, jenž dává život každému..., každému dobrému stádu.

A

Buď veleben, Amon-Re, pane trůnu obou zemí,
náčelníku Opetesvetu,
býku své matky, náčelníku svých polí,
konající rozsáhlé cesty, náčelníku jižní země,
pane negrů, vládce Puntu,
kníže nebe, nejstarší na Zemi,
jenž dlíš ve všech věcech,...“¹⁾

1) Tamtéž str. 116

C

„Budiž veleben, Re, pane pravdy,
jehož kaple je skryta, pane bohů,
Cheprere ve své lodi,
jenž rozkázal jsi, a bozi vznikli,
Atume, jenž stvořil jsi lidi, jejichž tvářnosti jsou
četné a jenž dáváš jim žítí,
jenž rozlišil jsi plet' jednoho od (pleti) druhého,
jenž slyšíš prosbu toho, kdo je v neštěstí,
jenž jsi milostiv k tomu, kdo tě volá,
jenž vysvobozuješ třesoucího se strachem z rukou
zpupného,
jenž hájíš chudáka i toho, kdo upadl do bídy,
jehož ústa vydávají rozkazy,
podle jehož vůle přichází Nil,
pane velké sladkosti a lásky,
takže oživují lidé, když přicházíš,
jenž dáváš šířiti se všemu stvořenému,
co povstalo z pravodstva,
jehož milost stvořila světlo,
nad jehož krásou jásají bozi,
jejichž srdce oživují, když vidí tebe.“¹⁾

1) František Lexa: Náboženská literatura staroegyptská, Díl II., Herrmann a synové, Praha 1997, str. 118.

Nápisy z rakví Střední říše

Říkadlo o vycházení ve dne z podzemí.

A

„Já jsem Atum, jenž jsem byl samojediný. Já jsem Re
v jeho prvním lesku.

To jest: (při) jeho ranním východu z jeho horizontu.

Já jsem veliký, jenž povstal sám ze sebe.

Tento veliký bůh je pravodstvo,
jenž vytvořil svoje jména; pán devatera,

To jest Re,
jemuž nikdo z bohů nestaví se na odpor.

To jest Hor, náčelník Chemu.

Mně patří včerejšek, já znám zítřek,

To jest Usirev.

Včerejšek jest Usirev, zítřek jest zářící duch.

Já jsem onen veliký fénix onský, znající všechno co
jest.^{“1)}

D

„Ó Re, jenž sídlíš ve svém vejci, jenž svítíš ve svém slunečním kotouči
a vycházíš ze svého horizontu, jenž plaveš po své obloze, jenž nemáš sobě
rovného mezi bohy, jenž vezeš se po sloupech Šovových, jenž probouzíš vítr
ohnivým dechem svých úst, jenž osvětluješ obě země svou září!“²⁾

1) František Lexa: Náboženská literatura staroegyptská, Díl II., Herrmann a synové, Praha 1997, str. 31.

2) Tamtéž str. 35

Texty pyramid

Modlitba k bohyni Nutě za ducha krále Pepia.

Pyr. 777-785

„I. Nuto, rozprostři se nad svým synem Usirem Pepiem, abys ho chránila
před Sutechem! Chraň ho, Nuto! Pojd' sem a opatruj svého syna! Pojd' sem